

Mateja Jemec Tomazin^a

Gasilski terminološki slovar

^a Terminološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Terminološki slovarji so vedno kazalniki razvoja stroke in veseli smo, da lahko končno predstavimo znanstveni slovar, ki prikazuje pojmovni svet gasilske stroke. *Gasilski terminološki slovar* je nastal kot razvojno-raziskovalna naloga Uprave Republike Slovenije za zaščito in reševanje št. 4300-239/2021 in je prosto dostopen na spletišču Terminologisce (<https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/slovarji/gasilski> - povezava bo začela delovati v januarju 2025), prav tako pa je dostopen tudi prek iskalnika osrednjega slovenskega slovarskega portala Fran, na katerem so na voljo vsi slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. V knjižni obliki ga bo v začetku leta 2025 izdala Založba ZRC SAZU.

Miti in resnice o slovarjih

1. mit: Slovarjev ne potrebujemo več, saj je vse dostopno na spletu.

Podatki o uporabnikih ne kažejo zmanjšanja uporabe slovarjev, zlasti ne terminoloških slovarjev, se pa seveda spreminja način njihove uporabe, saj vse redkeje v rokah držimo knjižne slovarje, temveč iščemo kratke informacije, zlasti preverjamo svoje znanje. Slovarski portal Fran.si je od leta 2014 zabeležil skoraj 474 milijonov poizvedb. Posamezni terminološki slovarji imajo po nekaj milijonov iskanj, avtorji si želimo, da bi tudi poizvedbe v Gasilskem terminološkem slovarju drugo leto pokazale podobno število.

Zakaj torej poiskati slovar in ne vtipkati poizvedbe v spletni brskalnik? Danes informacij ni premalo, prej preveč, še vedno pa niso zbrane na enem mestu in opremljene s podatki o zanesljivosti. Informacije v slovarju morajo biti verodostojne, hkrati pa to niso zgolj prepisi zakonodaje, standardov ali celo katalogov, ampak gre za sintezo znanja. Tudi pri iskanju ustreznikov za gasilske termine v angleščini in nemščini smo vedno preverili, ali se določen termin pojavlja v besedilih ali ne, ali je že objavljen v kakšnem slovarju ali leksikonu. Gasilska terminologija ni poenotena niti v Nemčiji, čeprav so vodilna velesila po izdajanju strokovne literature s področja gasilstva. Ali je enotnost res nujna? Nemčija je domovina standardov in prav v znanosti je potrebno, da isti termin označuje isti pojem, lahko pa se pojavi terminološki sinonim, kar pomeni, da za en pojem obstajata dva termina. V terminoloških slovarjih je približno 15 do 20 odstotkov sinonimov, odstotek v novem gasilskem slovarju je še nekoliko nižji, saj je od 2256 slovarskih sestavkov le 277 kazalčnih, kar pomeni, da usmerjajo na prednostni termin, pri čemer ima prednost tisti termin, ki ustreza več terminološkim načelom. V Gasilskem terminološkem slovarju so prisotni naslednji tipi terminološke sinonimije:

- ▶ razmerje tuje : domače (*požarni efekt* : *požarni učinek*),
- ▶ različna poimenovalna motivacija (*opožarjena površina* : *črno območje*),
- ▶ razmerje, ki temelji na pretvorbi prilastka (*vodja operacij* : *operativni vodja*),
- ▶ razmerje, nastalo s poenobesednjem (*verižna dobava vode* : *veriga*),
- ▶ razmerje med kratico/okrajšavo in razvezavo (*OTP* : *operativno-taktični postopek*).

2. mit: Slovarji nastajajo sproti in se samodejno dopolnjujejo.

Z razvojem programske opreme in interneta ter v zadnjem času razmahom umetne inteligence so narasli tudi apetiti in potrebe po odprtih podatkih, izsledkih in storitvah. Seveda so se zmožnosti obdelave večjih količin podatkov izboljšale in pospešile. Izdelava terminoloških baz poteka po usklajeni in mednarodno priznani metodologiji. Po izkazani potrebi za urejanje terminologije nekega področja je treba določiti cilje in namen terminološkega projekta. Ko je določen naslovnik, se začne zbiranje besedil, ki predstavljajo osnovo za luščenje terminoloških kandidatov. Besedilna osnova omogoča bolj objektivno izdelavo geslovnika in pokaže relevantne podatke o dejanski rabi terminov. Vseeno pa je strojno luščenje le začetek, sledi faza oblikovanja slovarskih sestavkov, kjer mora svoj del prispevati strokovnjak ali skupina strokovnjakov.

Gasilski terminološki slovar je nastajal v konzorciju med Znanstvenoraziskovalnim centrom Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter Gasilsko zvezo Slovenije, ki sta vsak prispevala svoje strokovnjake, dobre poznavalce ožjih področij, priznane predavatelje in inštruktorje na temeljnih gasilskih usposabljanjih. Skupino je vodila terminografija z Inštituta za slovenski jezik in začelo se je intenzivno delo. Z oblikovanjem definicij so se pokazale potrebe po dodatnih terminih, nekateri že narejeni slovarski sestavki so bili ob končnem usklajevanju izločeni, npr. nekateri žargonski termini, termini področij, ki jih gasilci samo uporabljajo, npr. stopnje usposobljenosti pri rekreativnih potapljačih. Pri slovarju je sodelovalo 27 strokovnjakov, besedilo je recenziralo 16 recenzentov. Vsekakor precej truda in pomemben časovni vložek, saj je projekt trajal od junija 2021 do konca leta 2024.

3. mit: Slovenskih slovarjev ne potrebujemo, saj imamo dovolj angleških.

Gasilskih slovarjev tudi v drugih jezikih ne mrgoli. Obstaja več vrst terminoloških virov, navadno gre za dvo- ali večjezične slovarje, kjer ima termin ustrezne še v enem ali več jezikih, npr. Springerjev *Fachwörterbuch Feuerwehr und Brandschutz* z angleškimi in nemškimi termini, vendar je v tem slovarju precej približnih, nenatančnih sinonimov, kar pomeni, da mora uporabnik oba jezika zelo dobro poznati, poleg tega pa mora vedeti, kdaj se uporablja kateri termin in za kateri pojem. Pogostejši so enojezični slovarji z definicijami, npr. *European glossary for wildfires and forest fires* kot rezultat projekta Eufofinet (<https://www.ctif.org/library/european-glossary-wildfires-and-forest-fires>). Zanimiv je gasilski slovar, ki ga je izdal leta 1971 CTIF in pri katerem so sodelovali strokovnjaki iz 21 držav. Slovar je razdeljen po področjih (uporabljena je klasifikacija UDK), definicije imajo praviloma angleški, nemški, francoski in ruski termini, drugi jeziki imajo navedene samo ustrezne v svojih jezikih, težava je v tem, da istovrstna informacija, npr. definicija, ni na voljo za vse pojme, poleg tega ni jasno razmerje med njimi, npr. ali sta *hose line* in *firefighting line* sinonima ali ne, kar bi bilo jasno, če bi oba termina imela definiciji, poleg tega ni uporabljena abecedna razvrstitev, kar uporabo še oteži. Od znanih virov je treba omeniti še

Slovar pojmov s področja varstva pred požarom (tudi ta pripravljen kot razvojno-raziskovalna naloga, žal ni več dostopen prek spleta), ki je izšel leta 2002 in v katerem je predstavljeno področje požarne preventive, vendar je bil namensko izdelan ob prevodu standardov in ni prikazan kot pojmovni sistem nekega področja.

Tudi Gasilski terminološki slovar je naletel na nekaj pojmovnih ovir pri ustreznih v nemščini in angleščini, npr. za *gasilsko vozilo zveze*, ki je bilo tipizirano v zadnjih letih, v nemščini in angleščini preprosto ni terminov, ker je organizacija gasilstva drugačna, podobno velja za *prostovoljno industrijsko gasilsko društvo*. V takšnih primerih ostaja slovenska definicija, ki pojem umesti, hkrati pa ne ustvarja tuje terminologije. Prevodna rešitev je seveda opis pojma, če in kadar bi to potrebovali.

Marsikdo se tudi pri terminologiji zanese na strojne prevajalnike ali kar klepetalnike generativne umetne inteligence, npr. ChatGPT. Če dobijo tovrstna orodja dovolj informacij, predlogi niso slabi, še vedno pa pogosto ni predlagana tista terminologija, ki se res uporablja v gasilski literaturi, zato je treba ta orodja uporabljati z zrnom soli. Največja ovira je pravzaprav to, da generativni modeli svoje rezultate ves čas »izboljšujejo«, kar pomeni, da za isto vprašanje v zaporednih mesecih ne dobimo več istih rezultatov in torej ni upošteveno načelo najdljivosti, kot prvo od načel odprte znanosti.

4. mit: Slovenski gasilci ne bodo več smeli uporabljati svojih narečij.

Tudi to trditev smo prejeli avtorji slovarja. Ta pomislek seveda vsak jezikoslovec ovrže z zamahom roke, kaže pa na nerazumevanje delovanja jezika. Jezik je le orodje za sporazumevanje in ni končni cilj sporazumevanja. Ko se kot tvorci besedil, pisci člankov, obračamo na naslovnika, uporabljamo tisto zvrst jezika, ki je v danem položaju najbolj učinkovita, v družini, med ožjimi prijatelji verjetno narečje ali pogovorni jezik, v javnosti pa knjižni jezik, zlasti pri javnem govoru. Terminologija pa je tisti del jezika, ki mora biti nedvoumen. To ne pomeni, da za nekatere termine ne bodo obstajala žargonska (zlasti krajša in bolj sočna) poimenovanja, npr. *spizdigonzales* za *unik* kot taktično odločitev v primerih, ko so neposredno ogroženi posredovalci, ali *lonček kuhaj* za požare v kuhinjah, še vedno pa bo v strokovni literaturi najbolj učinkovito, če se uporablja nezaznamovani termin. Tudi *rozika* za prenosno Rosenbauerjevo motorno brizgalno, ki je stara vsaj nekaj deset let, bo ostalo učinkovito poimenovanje tudi takrat, ko jo bomo lahko opazovali samo še v muzejih, ne moremo pa tega vključiti v terminološki slovar. Slovenščina bo v vseh svojih različicah živela naprej, terminologija pa bo lahko uporabljena bolj dosledno in enotno.

5. mit: V slovarju je vse, kar potrebujem.

Ne. Tudi ta mit je treba ovreči. Stroke, ki se razvijajo, dopolnjujejo tudi svojo terminologijo in zagotovo bo treba v razumnem času slovar posodobiti in dopolniti, saj bodo nastajala nova poimenovanja, saj se bodo razvijala nova orodja, tehnike posredovanja, dodatna oprema za zaščito in reševanje. Vključena je terminologija, ki se uporablja v programih usposabljanja za prostovoljne in poklicne gasilce, zato bo vseeno zanesljiv pomočnik, zlasti pri bolj specifičnih pojmih.

Za konec – še ena zanimivost

V slovenskih terminoloških slovarjih pravzaprav ni veliko poimenovanj oseb. Gasilstvo je tudi v tem pogledu izjema, saj ima posameznik, zlasti kot vodja gasilske taktične formacije nalogo in dolžnost odločanja o posameznih ukrepih in mora takrat čim bolj

izkoristiti in uporabiti pridobljeno znanje. V slovar je vključenih kar 79 poimenovanj oseb, kar je 3,3 odstotka vseh slovarskih sestavkov, navadno je ta delež v drugih terminoloških slovarjih manjši od enega odstotka. Nevtralna oblika poimenovanja osebe v slovenščini je še vedno v moškem spolu, pri čemer poudarjanje naravnega spola sploh ni pomembno. Zaradi spolno občutljive rabe jezika smo dodali tudi ženska poimenovanja, ki so včasih terjala tudi terminološko intervencijo in tako imamo ob smernem možu tudi smerno ženo. Priporočam, da preverite definicijo kar sami.

Poseben prispevek so termini, za katere smo s terminološkim dogovorom v skupini uspeli najti novo slovensko poimenovanje, ki je doslej obstajalo samo v opisni obliki, npr. *požar, odvisen od prezračevanja* je sedaj *prezračevalno odvisni požar* za angl. *ventilation controlled fire*.

Slovensko gasilstvo je torej dobilo priročnik, ki je namenjen lažjemu in boljšemu sporazumevanju strokovnjakov med seboj, sporazumevanju med sorodnimi strokami in tudi sporazumevanju v mednarodnem okolju. Svoj pravi namen pa bo dosegel z rabo in tudi predlogi popravkov. Vabljeni, da sodelujete tudi vi.

Avtorji Gasilskega terminološkega slovarja:

Suzana Anžur, Gregor Arko, Tomaž Ažbe, Hilda Bedrač, Janko Cerkvenc, Tilen Cestnik, Gašper Janežič, Rajko Jazbec, Mateja Jemec Tomazin, Julij Jeraj, Janja Kramer Stajniko, Matej Krnc, Miha Mihovilovič, Barbara Novosel, Simona Oblak, Miha Petek, Saša Petriček, Klemen Repovš, Miha Slapničar, Neža Strmole, Janez Šalej, Marko Tomazin, Matej Trunk, Jasmina Vidmar, Rok Zavrl, Marko Zibelnik, Boštjan Žagar

Recenzenti:

Aleš Jug, Milan Dubravac, Zvonko Glažar, Blaž Turk, Franci Petek, Primož Osojnik, Andreja Nève Repe, Marija Kolšek, Matej Kravanja, Boštjan Košiček, Danijel Andoljšek, Ana Bogdan Zupančič, Milan Kroflič, Janez Hočevar, Adriana Cividini, Tomaž Vilfan

Slika 1: Naslovnica Gasilskega terminološkega slovarja